

Εργαστήρι 3: «Αποκαλύπτοντας τη συνενοχή»

Το εργαστήρι αυτό έχει ως σκοπό, μέσω της διδασκαλίας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, να αποκαλύψει τις τραγικές συνέπειες της υπακοής των ανθρώπων στη ναζιστική ιδεολογία και της συμμόρφωσής τους με τις αρχές της, ώστε να γίνει συνειδητή η κοινωνική και πολιτική ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στην Ιστορία, την Ειρήνη και τη Δημοκρατία.

Οι δραστηριότητες που προτείνονται οδηγούν τους μαθητές στη συνειδητοποίηση της ιστορικής σημασίας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στη διαπίστωση της «συνέπειας» ανάμεσα στη ναζιστική ιδεολογία του μίσους και της βίας και στις θηριωδίες των πιστών της, στην αποκάλυψη της δημαγωγικής όψης του ναζισμού, στην ανάδειξη της φρίκης του πολέμου και στη συνειδητοποίηση της συνενοχής των ανθρώπων που υπάκουσαν και συμμορφώθηκαν με την ιδεολογία αυτή.

Το εργαστήρι αυτό αποτελεί συνέχεια του εργαστηρίου [«Το κρυμμένο πρόσωπο του ναζισμού» \(Εργαστήρι 2\)](#).

ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ:	Στους μαθητές της Γ΄ τάξης του Γυμνασίου.
ΣΤΟΧΟΙ:	• Να αποκαλύψουν οι μαθητές τη φρίκη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και να καλλιεργήσουν κριτική σκέψη αναζητώντας το «γιατί συνέβη» και «πώς είναι δυνατόν να μην ξανασυμβεί». • Να κατανοήσουν ότι ο ναζισμός και ο φασισμός δεν έχουν πατρίδα ούτε εθνικότητα, έχουν όμως συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία πρέπει να καταγγέλλονται. • Να συνειδητοποιήσουν ότι οι εγκληματίες στον πόλεμο δεν ήταν «τέρατα», ήταν άνθρωποι που υπάκουσαν, συμμορφώθηκαν και ακολούθησαν τις εντολές των ανωτέρων τους. • Να προβληματιστούν σχετικά με τη δύναμη που ασκεί η μάζα στα άτομα. • Να ανακαλύψουν ότι ο εφησυχασμός, η αδιαφορία και ο πολιτικός αμοραλισμός είναι συνώνυμα της συνενοχής. • Να αναπτύξουν ικανότητες αυτογνωσίας και δεξιότητες ενσυναίσθησης. • Να πειστούν ότι η μόνη δύναμη αντίστασης στη βία είναι η πίστη μας στις δημοκρατικές αξίες.
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ:	Δύο διδακτικές ώρες.

ΓΝΩΣΤΙΚΑ
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ
ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ
ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΜΕ
ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ
ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ
ΣΥΝΔΕΘΕΙ:

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ:

1. Ιστορία Γ΄ Γυμνασίου, Κεφ. 10ο, Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Ελλάδα, Ενότητες 45-48.
2. Νεοελληνική Γλώσσα Γ΄ Γυμνασίου, Ενότητες 5-6, Ειρήνη-Πόλεμος, Ενεργοί πολίτες για την υπεράσπιση οικουμενικών αξιών.
3. Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή Γ΄ Γυμνασίου, Κεφ. 8ο, Τα πολιτεύματα και το Σύνταγμα, Κεφ. 12ο, Δικαιώματα και Υποχρεώσεις, Κεφ. 14ο, Η Διεθνής Κοινότητα, Ενότητα Ανθρώπινα Δικαιώματα.
4. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β΄ Γυμνασίου, Μπ. Μπρεχτ, Για τον όρο μετανάστες, Α. Φρανκ, Από το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ, Μ. Αξιώτη, Από δόξα και θάνατο.
5. Σχολική γιορτή για την 28η Οκτωβρίου.

- Βιντεοπροβολέας και σύνδεση στο διαδίκτυο
- Πηγές και φωτογραφίες (δίνονται στα [ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ Α, Β](#))
- Φύλλα εργασίας (δίνονται στα [ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ Α, Γ](#))
- Power point στον υπολογιστή (προαιρετικά)

συνέχεια →

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

1η διδακτική ώρα (1Χ45΄)

Αφόρμηση (5 λεπτά)

1 Αν και οι μαθητές είναι ήδη χωρισμένοι σε ομάδες εργασίας από το προηγούμενο εργαστήριο **«Το κρυμμένο πρόσωπο του ναζισμού»**, καλό είναι να διαμορφωθούν νέες ομάδες, προκειμένου να ενισχυθεί η δυνατότητα συνεργασίας κάθε φορά με άλλους συμμαθητές. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να μοιράσει τυχαία φωτοτυπίες από τις αφίσες με τις οποίες ασχολήθηκαν στο προηγούμενο εργαστήριο ή και άλλες, διαφορετικές (αν οι ομάδες είναι πέντε και η καθεμία έχει πέντε μαθητές, χρειάζονται πέντε αφίσες φωτοτυπημένες πέντε φορές) και να διαμορφώσει ομάδες με τους μαθητές που πήραν την ίδια αφίσα. Με τον τρόπο αυτό γίνεται μια υπενθύμιση - ανάκληση των όσων συζητήθηκαν στο προηγούμενο εργαστήριο.

Δραστηριότητα 1: Τα λόγια και τα έργα (15 λεπτά)

2 Σε κάθε ομάδα δίνουμε ένα φύλλο εργασίας στο οποίο ζητάμε από τους μαθητές να αντιστοιχίσουν τα γεγονότα του πολέμου με αποσπάσματα από το «πρόγραμμα των 25 σημείων» ή με αποσπάσματα από λόγους του Χίτλερ. ([ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α](#))

Στόχος μας είναι να δούμε πώς εφαρμόστηκε τελικά το ναζιστικό πρόγραμμα. Μας ενδιαφέρει, δηλαδή, να εστιάσουμε στη μακάβρια συνέχεια και συνέπεια των λόγων και των έργων, να συνδέσουμε, δηλαδή, τις ναζιστικές θηριωδίες με μια ιδεολογία και ένα πολιτικό πρόγραμμα μίσους και βίας, αλλά και να δείξουμε τη δημαγωγία των ναζιστικών λόγων: Πώς συχνά οι υποσχέσεις, τα μεγάλα και όμορφα λόγια, οι ελπίδες για ειρήνη και ευτυχία και όλα όσα χρησιμοποίησε η φασιστική ρητορική για να «πείσει» και να δώσει αίσθημα ασφάλειας... ήταν λόγια χωρίς νόημα αφού στήριξαν το μίσος και οδήγησαν στον πόλεμο και τη φρίκη του.

συνέχεια →

Εδώ παρουσιάζονται ενδεικτικά κάποιες από τις αντιστοιχίσεις που μπορούν να κάνουν οι μαθητές στα πλαίσια αυτής της δραστηριότητας

Έργα		Λόγια	
a1	Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επίσημα άρχισε την 1η Σεπτεμβρίου 1939 στην Ευρώπη και τελείωσε τον Αύγουστο του 1945 με τη ρίψη των ατομικών βομβών στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι.	γ1	«Θα ήθελα να τονίσω ότι πρώτον δεν έχω κηρύξει πόλεμο, ότι δεύτερον εδώ και χρόνια συνεχώς εκφράζω ότι είμαι αντίθετος τόσο στον πόλεμο όσο και στη δημαγωγία με στόχο τον πόλεμο και ότι τρίτον, δεν θα ήξερα για ποιο λόγο να κηρύξω πόλεμο».
a2	Επισημαίνονται παράλληλα και άλλες κατηγορίες θυμάτων του ναζισμού: 5.500.000 Εβραίοι, 1.000.000 Ρομά, 400.000 άλλοι, «διαφορετικοί»: ομοφυλόφιλοι, κομμουνιστές, Σλάβοι, άτομα με ειδικές ανάγκες, μάρτυρες του Ιεχωβά, ποινικοί κ.ά., οι οποίοι προστίθενται στα εκατομμύρια αμάχων.	β18	«Απαιτούμε την αμείλικτη δίωξη όσων οι δραστηριότητες θίγουν το δημόσιο συμφέρον. Οι κοινοί εγκληματίες, οι τοκογλύφοι, οι κερδοσκοποί κλπ., πρέπει να τιμωρούνται με θάνατο, ανεξαρτήτως πεποιθήσεων ή φυλετικής καταγωγής»
a3	Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι δυνάμεις του Άξονα, Γερμανία και Ιταλία, προχώρησαν σε συστηματική καταλήστευση των κατεχόμενων χωρών, καθώς τις θεωρούσαν πηγή πρώτων υλών, τροφίμων και εργατικού δυναμικού. Η Ελλάδα βίωσε πολύ έντονα τη ληστρική δραστηριότητα των κατακτητών, με αποτέλεσμα να υποστηριχθεί ότι βίωσε τον χειρότερο λιμό από τους αρχαίους χρόνους.	β7	«Απαιτούμε το Κράτος να εκπληρώσει το πρωταρχικό του καθήκον για να εξασφαλίσει τα προς το ζην σε όλους τους πολίτες του. Αν αποδειχθεί αδύνατη η διατροφή ολόκληρου του πληθυσμού, οι μη πολίτες πρέπει να απελαθούν από το Ράιχ».
a4	Το Πρόγραμμα Ευθανασίας T-4 (Aktion T-4) πήρε το όνομά του από την οδό Tiergartenstraße αριθ. 4, του Βερολίνου, όπου ήταν η έδρα της υπεύθυνης για την εφαρμογή του Υπηρεσίας. Ήταν το επίσημο όνομα του προγράμματος ευγονικής της ναζιστικής Γερμανίας, το οποίο εκτελούσε δυναμικά μαζικές στερώσεις και ευθανασία σε "ανεπιθύμητα" στοιχεία του πληθυσμού στη Γερμανία και στις κατεχόμενες από τους ναζιστές περιοχές. Υπολογίζεται ότι συνολικά 200.000 άνθρωποι θανατώθηκαν ως αποτέλεσμα αυτού του προγράμματος.	β15	«Απαιτούμε εκτεταμένη ανάπτυξη της ασφάλισης των ατόμων μεγάλης ηλικίας»
a5	Οι ναζί αντικατέστησαν τους αντι-ναζί εκπαιδευτικούς και πανεπιστημιακούς δασκάλους και τα σχολικά μαθήματα περιελάμβαναν κατήχηση στα ναζιστικά ιδεώδη. Ζητούσαν από τα παιδιά α υπολογίζουν πόσο κόστιζε στο κράτος ένας πνευματικά ή σωματικά ανάπηρος και να κλειάζουν τα εβραϊκά φυλετικά χαρακτηριστικά. Αποστήθιζαν τη ναζιστική ιδεολογία και αποδέχονταν την ιδέα ότι ο Χίτλερ ήταν ένας ήρωας στον οποίο άξιζε πίστη και υπακοή.	β20	Το Κράτος πρέπει να αναλάβει εκτεταμένη ανασυγκρότηση του εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος με σκοπό να καταστεί αυτό προσβάσιμο σε κάθε ικανό και σκληρά εργαζόμενο Γερμανό, δίνοντάς του τη δυνατότητα ανώτερης εκπαίδευσης και επιτυχάνοντας, έτσι, πρόοδο. Το αναλυτικό πρόγραμμα όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων οφείλει να ευθυγραμμιστεί με τις πρακτικές απαιτήσεις της καθημερινής ζωής. Το σχολείο οφείλει να παράσχει στον μαθητή, εκκινώντας από την πρώτη ένδειξη ευφυΐας του, την κατανόηση του Έθνους και του Κράτους (μέσω της μελέτης των πολιτικών υποθέσεων). Απαιτούμε η μόρφωση χαρισματικών παιδιών από φτωχές οικογένειες, ανεξάρτητα από την κοινωνική τάξη ή το επάγγελμά τους, να αναλαμβάνεται από το Κράτος.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Δραστηριότητα 2: Η φρίκη του πολέμου (30 λεπτά)

Στη συνέχεια θα οδηγήσουμε τους μαθητές μας στην παρατήρηση των συνεπειών του πολέμου με την ακόλουθη δραστηριότητα:

Σε κάθε ομάδα δίνονται 20 ίδιες φωτογραφίες χωρίς λεζάντες, αριθμημένες σε τυχαία σειρά. Η επιλογή των φωτογραφιών ανήκει στον εκπαιδευτικό. Σημαντικό είναι να προκαλέσει το ενδιαφέρον των μαθητών και να ανιχνεύσει τις ευαισθησίες τους, ώστε να έρθουν αντιμέτωποι με τις τραγικές συνέπειες της υπακοής των ανθρώπων στη ναζιστική ιδεολογία. Ζητείται από τις ομάδες να επιλέξουν 5 από τις 20 φωτογραφίες που τους δόθηκαν, να τους δώσουν έναν τίτλο και να τις τοποθετήσουν στη σειρά που οι ίδιοι καθόρισαν, καθώς και να αιτιολογήσουν γιατί απέρριψαν τις υπόλοιπες. Παραδειγματικά εδώ ([ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β](#)) προτείνουμε κάποιες πολύ γνωστές φωτογραφίες, που αφορούν τις συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όπως το πυρηνικό μανιτάρι, σκηνές από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, σκηνές από αντίποινα του γερμανικού στρατού κατοχής στην Ελλάδα, ερείπια πόλεων μετά από βομβαρδισμούς, ομαδικές εκτελέσεις, πεινασμένα παιδιά στην Αθήνα του 1941, κ.α.

Για την επεξεργασία των φωτογραφιών από τις ομάδες των μαθητών δίνεται και το αντίστοιχο φύλλο εργασίας ([ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ](#)).

συνέχεια →

Φύλλο εργασίας για την επεξεργασία των φωτογραφιών (παράδειγμα)

Υποθέτουμε ότι στο σχολείο σας διοργανώνετε μια έκθεση φωτογραφίας με θέμα τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ομάδα σας έχει αναλάβει να διαμορφώσει τον τοίχο της έκθεσης που έχει θέμα «**Συνέπειες του πολέμου**». Ο τοίχος έχει χώρο μόνο για 5 φωτογραφίες.

Επιλέξτε ποιες 5 φωτογραφίες θα βάλετε και με ποια σειρά. Να αιτιολογήσετε την επιλογή σας.

1. Φωτογραφία 9
2. Φωτογραφία 12
3. Φωτογραφία 17
4. Φωτογραφία 19
5. Φωτογραφία 6

Αιτιολόγηση: Προσπαθήσαμε να δείξουμε όλες τις συνέπειες του πολέμου αρχίζοντας από τις πιο σημαντικές, τον θάνατο, και καταλήγοντας στις υλικές καταστροφές, ερείπια.

Δώστε τίτλο στις φωτογραφίες που επιλέξατε:

Φωτογραφία 9: Θάνατος
Φωτογραφία 12: Πείνα
Φωτογραφία 17: Πόνος
Φωτογραφία 19: Σκλαβιά
Φωτογραφία 6: Ερείπια

Σημειώστε ποια από τις φωτογραφίες απορρίψατε πρώτη και γιατί:

Απορρίψαμε τη φωτογραφία 20 γιατί δεν καταλαβαίνουμε τι ακριβώς απεικονίζει.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

2η διδακτική ώρα (1Χ45΄)

Συνέχεια της δραστηριότητας 2 (15 λεπτά)

1

Οι μαθητές παρουσιάζουν την εργασία τους (το συμπληρωμένο φύλλο εργασίας), ο εκπαιδευτικός αποκαλύπτει τις λεζάντες των φωτογραφιών και δίνει πληροφορίες για τις φωτογραφίες που δεν καταλαβαίνουν οι μαθητές. Στο παράδειγμά μας, εξηγεί ότι στη φωτογραφία 20, την οποία απέρριψαν οι μαθητές, αντικρίζουμε τη διαπώμηση μιας γυναίκας στη Γαλλία που είχε συνάψει ερωτική σχέση και έκανε παιδί με κάποιον Γερμανό στρατιώτη.

Δραστηριότητα 3: Το πρόσωπο του ναζισμού (10 λεπτά)

Για να ενισχύσουμε τα αποτελέσματα της προηγούμενης δραστηριότητας αλλά και για να δείξουμε ότι ο ναζισμός δεν προσδιορίζεται εθνικά και δεν αφορά μόνο τη Γερμανία και τους Γερμανούς, χρησιμοποιούμε τη συγκλονιστική μαρτυρία της Ελένης Νανακούδη, που έζησε σε ηλικία 10 ετών τη σφαγή των κατοίκων του Χορτιάτη, λίγο έξω από τη Θεσσαλονίκη.

Μπορούμε να παρουσιάσουμε τη μαρτυρία είτε διαβάζοντάς την είτε παρακολουθώντας το αντίστοιχο βίντεο.

Μαρτυρία¹

«Εμείς εδώ πρέπει να ήμασταν καμιά εβδομήντα άτομα. Μας βάλανε τρεις-τρεις στη χειρά. Ακούσαμε να λένε "πού θα τους πάμε να τους εκτελέσουμε". Κάποιος είπε στο νεκροταφείο. Άκουσα έναν άλλον να λέει, "όχι στο νεκροταφείο θα μας φύγουνε, είναι χαμηλός ο τοίχος. Μην μας φύγει κανείς". Αντίθετα, ο φούρνος ήταν εδώ δίπλα στο σπίτι μας. "Θα τους βάλουμε μέσα στο φούρνο, είναι μεγάλο το οίκημα, θα χωρέσουνε", είπε κάποιος άλλος.

Μόλις άκουσα τι λέγανε κρεμάστηκα από της αδερφής μου το λαιμό και της είπα θα μας εκοτώσουνε. "Όχι εσάς" μου είπε, "εμάς τους μεγάλους, τα μικρά δεν τα εκοτώνουν" μου είπε η αδερφή μου. Είκοσι χρονών ήταν αυτή. Ανοίξαν τις πόρτες, μας βάλανε στον φούρνο, εμείς που ήμασταν από τις πρώτες στη γραμμή ανεθήκαμε στο ζυμωτήριο επάνω. Μας είπαν να καδίσουμε. Καδίσουμε, ετήσανε μπροστά ένα πολυβόλο στην πόρτα, στο ζυμωτήριο επάνω και άρχισαν να μας ρίχνουν. Σκοτώθηκε η μαμά μου πρώτα, μετά η αδερφή μου, μετά άρχισαν να φέρνουν δέματα χόρτα και μας τα έριξαν πάνω μας. Βάλανε φωτιά. Είδα μία κυρία κατέβαινε με το μωρό της αγκαλιά, πιάστηκα πίσω από την ρόμπα της και κατέβηκα κάτω. Εκεί ήταν όλοι εκοτωμένοι και κάτω γεμάτο με νεκρούς. Η κυρία αυτή δρασκελίσει την πόρτα να κατεβεί, εκείνη την ώρα βρέθηκαν μπροστά της και άκουσα που της λένε "κυρία μου, πού πας;" και την μαχαίρωσαν.

Έπεσε αυτή ανάμεσα στην πόρτα, εγώ όπως ήμουνα μικρή δεν με είδανε πίσω. Μπήκα κάτω από τον πάγκο και δεν με είδανε. Πέρασε λίγη ώρα και βγήκα. Είδα ησυχία εκεί στην αυλή και βγήκα άκουσα κουβέντες στον δρόμο. Πού να πάω; Και έξω στην αυλή είχε εκοτωμένους αρκετούς, όσοι δεν χωρούσαν τους εκοτώνανε στην αυλή και έπεσα μπρούμυτα εκεί επάνω στους εκοτωμένους και έκανα τη νεκρή. Εκεί πέρασε αρκετή ώρα, δίπλα μου ήταν μια κυρία, θήλαζε το μωρό της. Ήταν νεκρή και το μωρό θήλαζε. Μια έκλαιγε, μια θήλαζε, ήρθαν και βλέπανε το μωρό και γελούναν που θήλαζε από τη μάνα. Εν τω μεταξύ αυτή αιμορραγούσε ακόμα. Επάνω μου ερχόταν όλο το αίμα, αλλά δεν μιλούσαμε. Τίποτα, κανείς. Άρχισαν να μας κλοτσάνε μήπως έχει κανέναν ζωντανό, αλλά δεν μπορούσαν να καταλάβουν γιατί ο κόσμος ακόμα ξεψυχούσε και δεν μπορούσαν να καταλάβουν ποιος ήταν ζωντανός ποιος ήταν νεκρός. Εκεί περίμενα λιγάκι. Άρχισε να βραδιάζει, άρχισε να καίγεται το οίκημα, ο φούρνος. Δεν μπορούσαμε να καδίσουμε άλλο, δίπλα ήταν το σπίτι μας, πήγα εκεί».

συνέχεια →

1. Η μαρτυρία βρίσκεται επίσης και στο βίντεο της εκπομπής (13.44) «Η μηχανή του χρόνου»
[http://www.mixanitouxronou.gr/documentaries/gallery.html?videoId=58405631&start=120\(24/7/2013\)](http://www.mixanitouxronou.gr/documentaries/gallery.html?videoId=58405631&start=120(24/7/2013))

Μετά την παρουσίαση της μαρτυρίας αυτής ο εκπαιδευτικός ρωτά τους μαθητές: *Ποιος, ποιοι νομίζετε ότι τα έκαναν όλα αυτά;* Η άμεση, εύλογη απάντηση των μαθητών είναι: *Οι Γερμανοί.* Ωστόσο, η σφαγή στο χωριό Χορτιάτη, που βρίσκεται μερικά χιλιόμετρα έξω από τη Θεσσαλονίκη, έγινε στις 2 Σεπτεμβρίου του 1944 από άτακτα τμήματα της Βέρμαχτ και Ελλήνων ναζιστών.

Η αποκάλυψη αυτή είναι πολύ σημαντική γιατί αποδεικνύει ότι ο φασισμός δεν έχει πατρίδα ούτε εθνικότητα. Η αγριότητα και η βία δεν γνωρίζουν σύνορα. Για παράδειγμα, ο συνταγματάρχης Γεώργιος Πούλος, ένας άγνωστος αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού, μέχρι τη στιγμή που προσέφερε οικειοθελώς τις υπηρεσίες του στους Γερμανούς, πρωταγωνιστούσε στις σφαγές των Ελλήνων στη Βόρεια Ελλάδα.²

Ο Πούλος μιλάει σε κάποιο χωριό στη Βόρεια Ελλάδα εναντίον των Κομμουνιστών και των Κεφαλαιοκρατών. Πίσω του η Γερμανική σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό. Ο Πούλος ήταν θρησκευόμενος, γι αυτό και είχε πάντα μαζί του τον πατέρα Παπαγρηγόριο που τον συνόδευε στις «εξορμήσεις του».

Ας δούμε όμως πώς τελειώνει η μαρτυρία της Ελένης Νανακούδη:

Ο δημοσιογράφος ρωτά: «Πώς εξηγείτε αυτά που συνέβησαν;» και απαντά η Ελένη Νανακούδη: «Εγώ; Πώς να τα εξηγήσω; Οι άνθρωποι αυτοί δεν ήταν άνθρωποι, ήταν τέρατα».³

Δραστηριότητα 4: Άνθρωποι ή τέρατα; (20 λεπτά)

Μια σειρά από ερωτήματα ξεπηδούν μετά από τη δήλωση αυτή και γίνονται θέμα συζήτησης στην τάξη. Ζητάμε από τους μαθητές να καταγράψουν τα ερωτήματα και τους δίνουμε να μελετήσουν το παρακάτω απόσπασμα από το έργο «Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ, μια έκθεση για την κοινοτοπία του κακού» της Χάνα Άρεντ, καθώς και τα πειράματα των Σόλομον Ας και Μίλγκραμ για να βρουν απαντήσεις.

ευνέχεια ➡

2. <http://sfoulidis.landofheroes.org/poulos/poulos1.htm> (26-5-2013) Από το βίντεο της εκπομπής «Μηχανή του χρόνου» (18.00):
3. <http://www.mixanitouxronou.gr/documentaries/gallery.html?videoId=58405631&start=120> (24/7/2013)

Ενδεικτικά ερωτήματα που προκύπτουν:

1. Ποιος λοιπόν μπορεί να διαπράξει τόσο φρικτά εγκλήματα; Είναι άνθρωπος ή τέρας; Πώς θα μπορούσε ένας άνθρωπος να τα κάνει αυτά;
2. Ήταν δυνατόν για τον στρατιώτη να παρακούσει; Ποια είναι τα όρια ανάμεσα στην προσωπική ευθύνη και στην υπακοή στους ανωτέρους;
3. Μήπως αυτά συμβαίνουν μόνο σε καιρό πολέμου;
4. Είναι δυνατόν να βρίσκεται κανείς εκεί και απλώς να παρακολουθεί;

Ενδεικτικές απαντήσεις:

1

Σχολιάζουμε τη θέση της φιλοσόφου Χάνα Άρεντ, η οποία παρακολουθώντας στο Ισραήλ τη δίκη του Άντολφ Άιχμαν, ενός από τους κύριους πρωταγωνιστές του εκτοπισμού των Εβραίων της Ευρώπης στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, αναφέρθηκε στην «εξοικείωση με το κακό» ή αλλιώς στην «κοινοτοπία του κακού»:

Ο εκπαιδευτικός πληροφορεί ότι η Χάνα Άρεντ (1906-1975), Γερμανοεβραία φιλόσοφος, που με την άνοδο του ναζισμού κατέφυγε στη Γαλλία και αργότερα στη Νέα Υόρκη, έγραψε πολλά έργα πολιτικής φιλοσοφίας σχετικά με τον ολοκληρωτισμό και τον αντισημιτισμό, καθώς και μελέτες για την εβραϊκή γενοκτονία. Η τοποθέτησή της για την περίπτωση του Άιχμαν, την οποία διακρίνουμε στο παρακάτω απόσπασμα, δημιούργησε πολλές αντιθέσεις στην εβραϊκή κοινότητα.

3

«Ο Άιχμαν ό,τι έκανε, ήταν, κατά τη γνώμη του, πράξεις ενός νομοταγούς πολίτη. Έκανε το καθήκον του. Υπάκουε όχι μόνο σε διαταγές, αλλά στον νόμο. [...] Κατά την ανάκριση, δήλωσε με μεγάλη έμφαση πως είχε ζήσει όλη του τη ζωή σε συμφωνία με τους ηθικούς κανόνες του Καντ και ιδίως σε συμφωνία με τον ορισμό του καθήκοντος του Καντ.[...] Ο συνήγορος υπεράσπισης δήλωσε, πριν από τη δίκη, ότι ο πελάτης του είχε την προσωπικότητα "ενός κοινού ταχυδρόμου". Ο Άιχμαν φαίνεται ότι είναι ένας τρομακτικά φυσιολογικός άνθρωπος. Όσο τερατώδεις κι αν ήταν οι πράξεις, ο δράστης δεν ήταν ούτε τερατώδης ούτε σατανικός, και το μόνο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που θα μπορούσε να διακρίνει κανείς τόσο στο παρελθόν όσο και στη συμπεριφορά του κατά τη διάρκεια της δίκης και της ανακριτικής διαδικασίας ήταν κάτι ολότελα αρνητικό: δεν ήταν η ανοησία αλλά μια παράξενη, σχεδόν αυθεντική ανικανότητα να σκεφτεί».

Και συνεχίζει η Άρεντ μιλώντας για το ηθικό σοκ που προκαλούν αυτές οι διαπιστώσεις:

«Το ηθικό σοκ στην περίπτωση του ναζισμού δεν ήταν τι έκαναν οι επίλεκτες μονάδες των S.S., αλλά το πόσο εύθραυστη αποδεικνύεται η προσωπική ηθική, η ευκολία με την οποία οι καθημερινοί άνθρωποι που δεν είχαν διανοηθεί ποτέ στη ζωή τους να διαπράξουν φόνο, προσαρμόστηκαν κι αντικατέστησαν το «ου φονεύσεις», που ως τότε φάνταζε ως η θεμελιακή απαγόρευση της πολιτισμένης κοινωνίας, με τον ναζιστικό κανόνα που υπαγόρευε τον φόνο ως φυλετικό καθήκον».

2

Συνεχίζουμε τη συζήτηση τονίζοντας ότι το ερώτημα σχετικά με το ποιος μπορεί να διαπράξει τέτοιες πράξεις κι αν τελικά ο θύτης είναι «τέρας» απασχόλησε πολύ σοβαρά όλους τους μεγάλους ψυχολόγους μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τα πειράματα των Σόλομον Ασ και Μίλγκραμ, οι οποίοι απέδειξαν πόσο εύκολο είναι οι άνθρωποι να υπακούσουν σε πρόσωπα κύρους και πόσο δύσκολο είναι να αντισταθούν στην άποψη και δύναμη της μάζας.

3

Από το 1950 και έπειτα ο κοινωνικός ψυχολόγος Σόλομον Ασ ξεκίνησε μια σειρά από πειράματα στη συμπεριφορά των ανθρώπων κάτω από κοινωνική πίεση, γνωστά και ως Asch Conformity Experiment, ενώ με το πρωτοποριακό πείραμά του ο Μίλγκραμ (1961, Πανεπιστήμιο Γέιτς, ΗΠΑ) μελέτησε συστηματικά μια πλευρά της υπακοής με αφορμή τις φρικαλεότητες της ναζιστικής εποχής.

Στο πείραμα του Μίλγκραμ μετρήθηκε η προθυμία των συμμετεχόντων να υπακούν ένα πρόσωπο (επιστήμονα) που συμβολίζει εξουσία και αυθεντία, όταν αυτό τους ζητούσε να κάνουν πράγματα που αντιτίθενται στη συνείδησή τους. Τα πειράματα ξεκίνησαν τον Ιούλιο του 1961, τρεις μήνες μετά την έναρξη της δίκης του Γερμανού ναζί Άντολφ Άιχμαν για το Ολοκαύτωμα. Τα αποτελέσματα των πειραμάτων αυτών συγκλόνισαν την επιστημονική, και όχι μόνο, κοινότητα, επειδή έδειξαν ότι είναι δυνατόν εκατομμύρια απλοί άνθρωποι να μετατρέπονται σε συνεργούς εγκλημάτων ακολουθώντας απλώς τις εντολές κάποιου προσώπου κύρους, ακόμα κι αν αυτές οι εντολές παραβιάζουν τις βαθύτερες ηθικές αρχές τους.

Οι μαθητές δείχνουν εξαιρετικό ενδιαφέρον για τα πειράματα αυτά και σκόπιμο είναι να παρουσιαστούν αναλυτικά στην τάξη. Μπορούν επίσης να αποτελέσουν την αφορμή για το τέταρτο εργαστήριο «Γνώση – Μνήμη – Κρίση».

Ενδεικτικά παραθέτουμε δύο ιστοσελίδες, στις οποίες γίνεται αναλυτική παρουσίαση των πειραμάτων αυτών:

<http://www.youtube.com/watch?v=ALg7DlrpwVs&list=PLEF76187F68BA5D9E&index=2>

<http://www.youtube.com/watch?v=LbAiVmsDKtE&list=PLEF76187F68BA5D9E&index=1>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α
[Φύλλο εργασίας](#)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β
[Προτεινόμενες φωτογραφίες για τις συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου](#)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ
[Φύλλο εργασίας για την επεξεργασία των φωτογραφιών](#)